

نقش خانواده در گسترش فرهنگ انتظار و زمینه‌سازی ظهور

کژال نشاطی¹

چکیده

این پژوهش به بررسی نقش خانواده در گسترش فرهنگ انتظار و زمینه‌سازی ظهور امام زمان (عج) می‌پردازد. هدف اصلی، تبیین راهکارهای عملی برای تربیت نسل منتظر در بستر خانواده است. روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و اسنادی است. یافته‌ها نشان می‌دهد که خانواده از طریق تربیت اعتقادی، الگودهی رفتاری، ترویج مناسبات معنوی و جامعه‌پذیری مهدوی، نقش کلیدی در نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار ایفا می‌کند. همچنین، مشارکت در فعالیت‌های مذهبی و تقویت مهارت‌های فردی و اجتماعی، زمینه‌ساز آمادگی برای عصر ظهور است.

کلیدواژه‌ها: انتظار، خانواده، فرهنگ مهدویت، تربیت دینی، ظهور.

¹ طلبه پایه پنجم، سطح دو حوزه علمیه امام خمینی رحمه الله علیه، کرمانشاه.

خانواده به عنوان نخستین نهاد تربیتی، نقشی اساسی در شکل‌گیری باورها و ارزش‌های دینی دارد. در این میان، فرهنگ انتظار و زمینه‌سازی ظهور امام زمان (عج) از مفاهیم محوری در آموزه‌های شیعه است که نیازمند بستری مناسب برای انتقال به نسل جدید است. پیشینه پژوهش‌ها، از جمله آثار شرفی جم (۱۳۹۳) و آقائهرانی و حیدری‌کاشانی (۱۳۹۳)، بر اهمیت تربیت مهدوی در خانواده تأکید کرده‌اند، اما خلأ پژوهشی در ارائه راهکارهای عملی و نظام‌مند احساس می‌شود.

ضرورت این پژوهش، توجه به چالش‌های نوین تربیتی و نیاز به الگوهای کاربردی برای تقویت فرهنگ انتظار در خانواده است. جنبه نوآوری آن، ترکیب مباحث نظری با راهکارهای عملی در قالب یک مدل تربیتی منسجم است. سوال اصلی پژوهش این است: خانواده چگونه می‌تواند در گسترش فرهنگ انتظار و زمینه‌سازی ظهور مؤثر باشد؟ سوالات فرعی شامل روش‌های تربیت اعتقادی، الگودهی رفتاری، و نقش نهادهای مذهبی در این فرآیند است.

ساختار مقاله در پنج بخش اصلی تنظیم شده است: تربیت اعتقادی، الگودهی رفتاری، مناسبات معنوی، جامعه‌پذیری مهدوی، و آمادگی برای عصر ظهور. مفاهیم کلیدی مانند «انتظار فعال»، «تربیت مهدوی»، و «زمینه‌سازی ظهور» به صورت عملیاتی تعریف شده‌اند. انتظار در این پژوهش، نه یک حالت انفعالی، بلکه تلاشی آگاهانه برای خودسازی و جامعه‌سازی در راستای ظهور است.

۱. خانواده و تربیت اعتقادی مبتنی بر انتظار

تربیت اعتقادی مبتنی بر آموزه‌های مهدویت، نقش بنیادی در شکل‌گیری هویت فرد منتظر ایفا می‌کند. این نوع تربیت، در حقیقت محور اصلی انتقال معارف مهدوی در درون نهاد خانواده به شمار می‌آید و به عنوان پایه‌ای استوار برای پرورش باورها و جهت‌دهی فکری فرزندان در مسیر انتظار شناخته می‌شود (شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۳۷).

در همین راستا، آقاهرانی و حیدری‌کاشانی در مقدمه کتاب خود با نگاهی به ابعاد تکمیلی خانواده، تأکید می‌کنند که مرد و زن هر یک برای رسیدن به کمال وجودی خود به دیگری نیازمندند و این نیاز دوسویه، فضای مناسبی برای رشد عقاید دینی ایجاد می‌کند. آن‌ها چنین می‌نویسند:

«مرد در وجود خود به کمالی نیاز دارد که با زن تأمین می‌شود و زن در وجود خود به کمالی نیاز دارد که با مرد تأمین می‌شود و در این مجموعه است که بهترین زمینه برای رشد و پذیرش آموزه‌های اعتقادی شکل می‌گیرد.» (خانواده و تربیت مهدوی، ۱۳۹۳، ص ۲۸)

۱.۱ آموزش باور به ظهور منجی (امام عصر عجل‌الله‌تعالی‌فرجه) به کودکان

از جمله راهکارهای اثرگذار برای آموزش باور به ظهور امام زمان (عج) به نسل کودک، بهره‌گیری از زبان ساده و کودکانه در قالب روایت‌گری داستان زندگی آن حضرت است. هنگامی که والدین در فضای گرم و صمیمی خانواده، با کمک تصاویر و قصه‌پردازی، مفاهیم مهدوی را به فرزندان منتقل می‌کنند، حس علاقه و اعتماد نسبت به امام عصر (عج) در قلب آنان شکل می‌گیرد و این باور به تدریج در شخصیت کودک نهادینه می‌شود (آقاهرانی و حیدری‌کاشانی، ۱۳۹۳، ص ۲۲۷).

همچنین استفاده از ایام و مناسبت‌های مذهبی، به‌ویژه نیمه شعبان، فرصتی مغتنم برای اجرای فعالیت‌های شادی‌بخش و آموزشی مانند نمایش‌های کوتاه، مسابقات خانوادگی و گفت‌وگو درباره علائم ظهور فراهم می‌آورد که موجب افزایش هیجان و میل کودکان به شناخت موضوع انتظار می‌شود (شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۱۰۷).

از دیگر روش‌های تأثیرگذار در تقویت گرایش فرزندان به مهدویت، خواندن دعا‌هایی نظیر دعای عهد یا

زیارات مربوط به امام عصر(عج) در جمع خانوادگی است. در این زمینه، توضیح مفاهیم کلیدی هر دعا و تبیین محتوای آن‌ها به زبان قابل فهم برای کودک، نه تنها موجب انس بیشتر با مفاهیم دینی می‌شود، بلکه ریشه‌های باور به مهدویت را نیز در دل او استوارتر می‌سازد (آقاتهرانی و حیدری‌کاشانی، ۱۳۹۳، ص ۲۲۷).

۲.۱ تقویت ایمان به غیبت و حکمت‌های آن در سیره خانوادگی

در خانواده‌هایی که با رویکرد منتظرانه به تربیت فرزندان می‌پردازند، یکی از مفاهیم کلیدی که با تأکید فراوان منتقل می‌شود، درک فلسفه و حکمت دوران غیبت امام عصر(عج) است. در این فضا، والدین تلاش می‌کنند به فرزندان خود بیاموزند که غیبت نه صرفاً یک دوره‌ی فراق، بلکه آزمونی الهی برای سنجش میزان وفاداری و استواری ایمان پیروان آن حضرت است. به‌عنوان نمونه، در کلامی از امام موسی کاظم(ع) آمده است:

«امامت غیبتی دارد که معتقدان به امامت هم از اعتقاد خود برمی‌گردند. این مسئله، چیزی جز امتحانی از جانب خدا برای خلق نیست.»

(بنی‌هاشمی، ۱۳۷۵، ص ۱۹۶؛ نقل در شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۱۱۰)

از این رو، والدین می‌توانند با زبان ساده و کودک‌فهم، این مفاهیم را به نسل جدید منتقل کنند. به گفته شرفی جم، یکی از وظایف مهم مؤمنان در دوران غیبت، زنده نگه‌داشتن حالت انتظار همراه با امید به آینده روشن ظهور است. این نوع انتظار، نباید منفعلانه باشد، بلکه باید توأم با انجام مسئولیت‌ها و تکالیف فردی و اجتماعی باشد. خانواده می‌تواند چنین پیام‌هایی را از طریق بازگویی داستان‌هایی الهام‌گرفته از روایات و آیات مربوط به امام زمان(عج)، و نیز تفسیر ساده‌ی سوره‌های مرتبط با مهدویت به کودکان انتقال دهد (شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۱۰۶).

در همین چارچوب، ملکی‌راد در پژوهش خود با عنوان «نقش خانواده در زمینه‌سازی ظهور»، بر این نکته تأکید دارد که تشکیل جلسات منظم خانوادگی جهت گفت‌وگو درباره حکمت‌ها و آثار غیبت، ضمن تقویت بنیان‌های اعتقادی، موجب بالا رفتن تاب‌آوری روانی و ایمانی فرزندان در مواجهه با چالش‌های عقیدتی می‌شود (ملکی‌راد، ۱۳۹۵).

از سوی دیگر، استفاده از متون کهن و منابع معتبر روایی مانند «اثبات الهداة» و «کشف الغمة» برای مرور

روایت‌هایی پیرامون غیبت، و تبیین دلایل عقلی و نقلی آن‌ها به زبانی قابل فهم برای نوجوانان، سبب می‌شود پایه‌های اعتقادی آنان نسبت به این مسئله مستحکم‌تر گردد (حر عاملی، ۶۰۱۷، ج ۷، ص ۸۵؛ نقل در شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۱۰۵).

برگزاری منظم مناسک دینی خانوادگی نظیر قرائت هفتگی دعای ندبه، جلسات زیارت‌خوانی، و نیز گرمی‌داشتن اعیاد خاص مهدوی همچون نیمه شعبان، علاوه بر آن‌که شور معنوی فضای خانه را تقویت می‌کند، باعث تثبیت باور به غیبت و تحکیم پیوند اعتقادی اعضای خانواده در مسیر انتظار می‌شود (شرفی جم، ۱۳۹۳، ص ۱۶۲).

۲. الگودهی رفتاری خانواده در سبک زندگی منتظرانه

۱.۲. ترویج اخلاق و سیره امام زمان (عج) در تعاملات خانوادگی

در سبک زندگی منتظرانه، خانواده نقشی بنیادین در شکل‌گیری و نهادینه‌سازی فرهنگ انتظار ایفا می‌کند. این نقش نه صرفاً در گفتار و آموزش نظری، بلکه بیش از آن در عمل و رفتار روزمره والدین و الگوهای عینی رفتاری آنان تجلی می‌یابد. خانواده‌ای که با الهام از سیره حضرت ولی عصر (عج)، در تعاملات روزمره خود صبر، امید، مدارا و انصاف را محور قرار می‌دهد، به بستری زنده برای ترویج و تثبیت آموزه‌های مهدوی در نسل جدید تبدیل می‌شود (آقاتهرانی و حیدری‌کاشانی، ۱۳۹۳، ص ۴۵؛ ملکی‌راد، ۱۳۹۵، ص ۱۵).

در این میان، الگوگیری عملی والدین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. والدین، به‌عنوان نخستین معلمان تربیتی و اخلاقی فرزندان، با بروز رفتارهایی مهدوی در برخوردهای روزمره همچون مهربانی، فروتنی، مدارا در برابر اختلاف‌نظرها، انصاف در داوریه‌ها، و رعایت کرامت دیگران، می‌توانند مصداق‌های عینی سیره امام زمان (عج) را در محیط خانواده بازنمایی کنند. این شیوه، فرزندان را بدون الزام به آموزش رسمی، به‌سوی الگوپذیری از شخصیت امام سوق می‌دهد (آقاتهرانی و حیدری‌کاشانی، ۱۳۹۳، ص ۴۵).

در ادامه این رویکرد، تأکید بر فضیلت بخشش و عفو در هنگام بروز اشتباه یا خطای فرزندان، از دیگر زمینه‌هایی است که در خانواده منتظرانه مورد توجه قرار می‌گیرد. والدین می‌توانند با بازگویی داستان‌هایی از بزرگواری و گذشت امام عصر (عج) در برابر خطاکاران، و طرح نمونه‌هایی از روایات بخشش، حس همدلی، گذشت و تصحیح رفتار بدون تنبیه را در فضای خانه ترویج دهند. این کار، نه تنها باعث آرامش روانی کودک

ظلم و ستم جلوگیری کند. او تأکید می‌کند که این مسئولیت باید به‌ویژه در تأمین حقوق مستضعفان و حمایت از محرومان جامعه تبلور یابد. به عبارت دیگر، فرزندان باید درک کنند که در عصر ظهور، بر اساس آموزه‌های دینی، حمایت از عدالت و اقدام برای تحقق احکام الهی، یکی از مهم‌ترین وظایف منتظران است (سلیمیان، ۱۳۹۲، ص ۲۰۱).

۲. وفاداری به رهبری و ساختار حکومت مهدوی

سلیمیان در ادامه تصریح می‌کند که صبر و استقامت در کنار امام زمان (عج) و همدلی با ایشان در پی‌ریزی و تثبیت حکومت جهانی مهدوی از مهم‌ترین وظایف منتظران به شمار می‌آید. این وفاداری و همراهی در دوران ظهور نه تنها در ابعاد سیاسی بلکه در عرصه‌های اجتماعی و فرهنگی نیز باید نمود یابد. در این راستا، فرزندان باید از دوران کودکی با مفهوم رهبری دینی و اهمیت وفاداری به امام زمان (عج) آشنا شوند (سلیمیان، ۱۳۹۲، ص ۲۰۳).

۳. ترویج فرهنگ انتظار در جامعه

آموزش و یادآوری آداب و معارف مربوط به فرهنگ انتظار، نقشی اساسی در آماده‌سازی جامعه برای پذیرش حکومت مهدوی دارد. سلیمیان می‌نویسد که این امر از طریق برگزاری برنامه‌های خانوادگی، گردهمایی‌ها، و انتشار معارف مهدوی می‌تواند در تقویت زمینه فرهنگی و ایجاد آمادگی در سطح جامعه برای حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) تأثیرگذار باشد (سلیمیان، ۱۳۹۲، ص ۲۰۵).

۴. خدمت در سازندگی اجتماعی و اقتصادی

مکارم شیرازی در آثار خود بر این نکته تأکید می‌کند که یکی از وظایف مهم منتظران، مشارکت فعال در طرح‌های عمرانی و اقتصادی است تا بتوانند در راستای رفاه عامه، عدالت مهدوی را در عمل به نمایش بگذارند. این مسئولیت اجتماعی نه تنها در ابعاد فردی بلکه در سطح کلان اجتماعی، بر گسترش و تحقق عدالت تأثیرگذار خواهد بود (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ص ۱۱۵-۱۱۸).

۵. ایجاد و حفظ امنیت و آرامش عمومی

مکارم شیرازی همچنین یادآور می‌شود که در حکومت مهدوی، حفظ امنیت و آرامش عمومی تنها با مشارکت فعال و همدلی مردم در سطوح مختلف ممکن است. این موضوع به‌ویژه در مقابله با بحران‌ها و چالش‌های اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. بنابراین، فرزندان باید از دوران کودکی آموخته و تربیت شوند که مسئولیت حفاظت از امنیت عمومی و همکاری در تأمین آن یکی از مسئولیت‌های بزرگ آنها در دوران ظهور است (مکارم شیرازی، ۱۳۸۰، ص ۱۱۸).

خانواده به عنوان کانون تربیت، نقشی محوری در گسترش فرهنگ انتظار و زمینه سازی ظهور ایفا می کند. این پژوهش نشان داد که تربیت اعتقادی مبتنی بر آموزه های مهدویت، الگودهی رفتاری متناسب با سیره امام زمان (عج)، و ترویج مناسبات معنوی مانند دعا و مراسم مذهبی، از جمله راهکارهای مؤثر در این مسیر هستند. همچنین، همکاری با نهادهای مذهبی و تقویت مهارت های فردی و اجتماعی، آمادگی نسل آینده برای عصر ظهور را افزایش می دهد.

یافته ها حاکی از آن است که انتظار فعال، نیازمند مشارکت همه جانبه خانواده در ابعاد اعتقادی، اخلاقی و اجتماعی است. بنابراین، برنامه ریزی برای تربیت نسل منتظر باید در اولویت سیاست گذاری های فرهنگی و دینی قرار گیرد. پیشنهاد می شود پژوهش های آینده به بررسی تأثیر فناوری های نوین و شبکه های اجتماعی در ترویج فرهنگ انتظار بپردازند.

۱. آقانهانی، مرتضی و حیدری‌کاشانی، محمدباقر. (۱۳۹۳). خانواده و تربیت مهدوی: راهکارهای عملی برای تربیت نسل منتظر و مهدی‌ی‌آور. چاپ نهم، تهران: انتشارات کتاب یوسف.
۲. انصاریان، حسین. (بی‌تا). «دعای ندبه - متن و ترجمه». پایگاه عرفان.
۳. خبرگزاری آنا. (بی‌تا). «دعای فرج+متن عربی و فارسی».
۴. خبرگزاری حوزه. (۱۴۰۲). «تبیین مهارت‌ها و راهکارهای تربیت مهدوی».
۵. خیبری، اکرم. (۱۳۸۲). رسیده از راه نیمه شعبان. تهران: نشر تسنیم دانش.
۶. ضیاء‌الصالحین. (۱۴۰۰). «تربیت فرزندان مهدوی». پایگاه ضیاء‌الصالحین.
۷. شرفی‌جم، محمدرضا. (۱۳۹۳). «آثار تربیتی فرهنگ انتظار در تقابل با چالش‌های جدید خانواده»، دوفصلنامه پژوهشی علوم تربیتی از دیدگاه اسلام، ۲(۲).
۸. شبستان. (۱۳۹۴). «اهل مسجد و در امان ماندن از بلاها و گرفتاری‌ها». پایگاه شبستان.
۹. سلیمیان، خدامراد. (۱۳۹۲). نقش مردم در انقلاب جهانی حضرت مهدی علیه‌السلام. قم: مرکز تخصصی مهدویت.
۱۰. طاهری‌زاده، مریم؛ ملکی‌راد، محمود. (۱۴۰۱). «تأثیر فرهنگ انتظار در تربیت دینی فرزندان با تأکید بر نقش نهادهای مذهبی»، مشرق موعود، دوره ۱۶، شماره ۶۴.
۱۱. قمی، عباس و صبری، احمد. (۱۳۹۸). کلیات مفاتیح‌الجنان: با علامت وقف. چاپ نوزدهم، تهران: انتشارات اسوه.
۱۲. کفعمی، محمدبن‌علی. (۱۴۰۵ق). المصباح. کربلا.
۱۳. محدثی، جواد. (۱۳۹۲). زندگی مهدوی (اخلاق و اوصاف منتظران). قم: بنیاد فرهنگی حضرت مهدی موعود.
۱۴. محدثی، جواد. (۱۳۹۶). سیره مهدوی: ترجمه و توضیح چهل حدیث درباره سیره امام مهدی(ع). تهران: به نشر.
۱۵. مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۸۰). حکومت جهانی مهدی عجل الله تعالی فرجه شریف. تهران: نشر نسل جوان.
۱۶. ملکی‌راد، محمود. (۱۳۹۵). خانواده و زمینه‌سازی ظهور. چاپ اول، قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم و پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

۱۷. نیا گالشکلامی، محمد؛ نجفی لیواری، مریم. (۱۳۹۸). «واکاوی شاخصه‌های الگوی خانواده منتظر»، معرفت، سال بیستویکم، شماره ۱۷۶.